

Η Παλαιά Διαθήκη Πολεμούμενη και Απολογούμενη.

Σεβασμιωτάτου Ιερεμίου Φούντα Μητροπολίτου Γόρτυνος Μεγαλουπόλεως.

Η παρούσα μελέτη γραμμένη ως κατήχηση για τον λαό, είναι ανάπτυγμα της κατόπιν εντολής εισηγήσεως την 17-6-2003, στην επιτροπή της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας μας περί της Αρχαιολατρίας, γιατί οι λεγόμενοι «αρχαιολάτρες» πολεμούν σφόδρα την Παλαιά Διαθήκη.

Περιφρονείται η Παλαιά Διαθήκη.

Στις ημέρες μας, αγαπητοί μου αδελφοί Χριστιανοί, γίνεται και αυτό το μεγάλο αμάρτημα, που είναι σαν προδοσία πίστεως: Περιφρονείται και υβρίζεται η Παλαιά Διαθήκη. Το αμάρτημα δε αυτό, την άρνηση της Παλαιάς Διαθήκης, το είπα μεγάλο, ως προδοσία πίστεως, γιατί η Παλαιά Διαθήκη περιέχει την πρώτη αποκάλυψη, που έδωσε ο Θεός στους ανθρώπους· γιατί περιέχει μεγάλες αλήθειες της πίστεώς μας· γιατί μιλάει για την προετοιμασία της ανθρωπότητας για τον ερχομό του Χριστού· γιατί η Παλαιά Διαθήκη, τέλος, είναι η βάση της Καινής Διαθήκης. Πραγματικά, αν απορρίψουμε την Παλαιά Διαθήκη

απορρίπτουμε και την Καινή, γιατί αυτή είναι συνέχεια της Παλαιάς. Φαίνεται δε αυτό καθαρά από το α' κεφ. Του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου, από την πρώτη δηλαδή σελίδα της Καινής Διαθήκης, όπου έχουμε μια σύντομη αναφορά στην ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης και έπειτα, ως συνέχεια αυτής, αρχίζει η Καινή Διαθήκη με την σάρκωση του Υιού του Θεού, την γέννηση του Ιησού Χριστού. «Προέλαβεν την Καινήν η Παλαιά και ηρμήνευσεν την Παλαιάν η Καινή», λέγει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος.¹ Η Εκκλησία μας στηρίζεται στην διδασκαλία των Προφητών (στην Παλαιά, δηλαδή, Διαθήκη) και των Αποστόλων (στην Καινή Διαθήκη). Την Κυριακή της ορθοδοξίας (την Α' Κυριακή των Νηστειών) διακηρύσσουμε: «Οι Προφῆται (δηλαδή, η Παλαιά Διαθήκη) ως είδον, οι Απόστολοι (η Καινή Διαθήκη) ως δίδαξαν... Ούτω φρονούμεν ούτω λαλούμεν»! Ας λάβουμε δε υπ' όψιν ότι με την Παλαιά Διαθήκη και μάλιστα κατά την χριστολογική της ερμηνεία είναι ζυμωμένη όλη η λατρεία μας και αυτή η εικονογραφία μας² επομένως είναι αδιανόητο ως Ορθόδοξοι να μιλάμε περιφρονητικά για την Παλαιά Διαθήκη.

Η βλασφημία και περιφρόνηση κατά της Παλαιάς Διαθήκης δεν είναι τωρινό αμάρτημα, αλλά είναι πολύ παλαιό. Ήδη ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει την θλιβερή πληροφορία ότι υπήρχαν αιρετικοί, οι οποίοι ύβριζαν την Παλαιά Διαθήκη και έλεγαν γι' αυτήν ότι προέρχεται... εκ του διαβόλου³. Γνωρίζουμε δε πάλι ότι παλαιές αιρέσεις με πλατωνική επίδραση πολέμησαν με πάθος την Παλαιά Διαθήκη. Αλλά και στα νεώτερα χρόνια, όπως παλαιά ο Μαρκίων, προτεστάντες θεολόγοι, σαν τους Friedrich Delitzsch (1850 - 1922), Ad. Von Harnack (1851 - 1930) κ. ά., αξίωσαν να αποβληθεί η Παλαιά Διαθήκη από τον Χριστιανικό Κανόνα της Αγίας Γραφής. Ο Χίτλερ επίσης το 1933 πολεμώντας τον Ιουδαϊσμό πολέμησε και την Παλαιά Διαθήκη νομίζοντας αυτήν ως Ιουδαϊκό βιβλίο. Έτσι οι χριστιανοί οπαδοί του οι ονομασθέντες «Γερμανοί Χριστιανοί» (Deutsche Christen) απέρριπταν με φανατισμό την Παλαιά Διαθήκη⁴.

Δεν πρέπει, λοιπόν, να μας φαίνεται καθόλου παράξενο και περίεργο το ότι στις ημέρες μας ακούγονται βλάσφημα κατά της Παλαιάς Διαθήκης, αφού αυτά ακούγονταν και παλαιότερα. Και οι μεν κατή-

γοροι της ιεράς αυτής Βίβλου πέθαναν με το στίγμα μάλιστα και το αμάρτημα της βλασφημίας κατά της πρώτης θείας αποκαλύψεως, η δε Παλαιά Διαθήκη μένει για να θέλγει με τα ιερά της αναγνώσματα τις ιερές Συνάξεις μας, για να προκαλεί τον έρωτα των μελετητών της και των υπομνηματιστών της.

Αλλά οι άγιοι Πατέρες, αν και ε γνώριζαν το ακλόνητο της Παλαιάς Διαθήκης, γιατί αυτή είναι θεία αποκάλυψη, γιατί είναι Βίβλος ιερά, όμως δεν αντιπαρέρχονταν αδιάφορα τις κατηγορίες εναντίον της, αλλά με προφορικό και γραπτό λόγο ομιλούσαν συχνά για την ιερότητά της και την αναγκαιότητά της στην Εκκλησία μας. Έτσι και εμείς σήμερα δεν πρέπει να είμαστε αδιάφοροι, αλλά για την κατήχηση του λαού μας και για την διαφώτιση των αντιφρονούντων πρέπει να μιλούμε απαντώντες στα αιρετικά και βλάσφημα εναντίον της Παλαιάς Διαθήκης.

Ας πούμε δε εδώ από την αρχή και το θλιβερό, ότι υπάρχουν και Εκκλησιαζόμενοι Χριστιανοί, οι οποίοι δεν έχουν και αυτοί σωστή έννοια για την Παλαιά Διαθήκη· το δε ακόμη χειρότερο είναι ότι υπάρχουν και κληρικοί ιεροκήρυκες, οι οποίοι ομιλούν για διαφορετικό Θεό της Παλαιάς Διαθήκης, Θεό οργιζόμενο και κεραυνοβολούντα. Έτσι η Παλαιά Διαθήκη πολεμείται και εκ των ένδον δια το αθεολόγητο μερικών κηρύκων.⁵

Γιατί περιφρονείται η Παλαιά Διαθήκη.

Κατά την ταπεινή μου γνώμη η **λανθασμένη αντίληψη για την Παλαιά Διαθήκη σχηματίζεται όταν την ερμηνεύουμε ιστορικά η ηθικολογικά και όχι θεολογικά.** Πραγματικά, η Παλαιά Διαθήκη πρέπει να ερμηνεύεται θεολογικά και πιο συγκεκριμένα να ερμηνεύεται χριστολογικά και όχι να την θεωρούμε απλά ως ένα βιβλίο που περιέχει την ιστορία του εβραϊκού λαού ή που περιέχει διηγήσεις για ηθική διδασκαλία. Αν την Παλαιά Διαθήκη δεν την ερμηνεύσουμε θεολογικά, τότε όχι μόνο δεν ωφελεί η ανάγνωσή της, αλλά και σκανδαλίζει και ζημιώνει. Στην συνέχεια θα αναφέρω μερικούς λόγους για τους οποίους, κατά την γνώμη μου, η Παλαιά Διαθήκη υποτιμήθηκε και από τους έσω και από τους έξω, και από ανθρώπους της Εκ-

κλησίας δηλαδή και από εκτός αυτής, από ανθρώπους απίστους ή προβληματισμένους στην πίστη.

1. Επειδή δεν βλέπουμε σ' αυτήν τις θεοφάνειες του Ιησού Χριστού.

Για να φανεί η δύναμη του πρώτου λόγου, που κατά την γνώμη μου υποτιμήθηκε η Παλαιά Διαθήκη, θέτω ένα ερώτημα: Γιατί γίνεται δεκτή η Καινή Διαθήκη και δεν συμβαίνει να απορρίπτονται και αυτή; Γιατί η Καινή Διαθήκη όχι μόνο μιλάει για τον Χριστό, αλλά τον δείχνει, παρουσιάζει τον ερχομό του στον κόσμο, παραθέτει τις μαρτυρίες περί αυτού των αυτοπτών και αυτήκων μαρτύρων του. Επομένως δεν μπορεί να περιφρονηθεί και να αποβληθεί από τον Κανόνα η Καινή Διαθήκη, γιατί σ' αυτήν έχουμε μια παρουσία του Ιησού Χριστού. Αλλά το ίδιο συμβαίνει και με την Παλαιά Διαθήκη. Η Παλαιά Διαθήκη δεν είναι ένα βιβλίο που λέει την ιστορία των Εβραίων, όπως νομίζουν μερικοί· δεν είναι βιβλίο που λέει σοφά λόγια, σαν τα λόγια των αρχαίων σοφών, αλλά είναι ένα ιερό και ιερώτατο βιβλίο, που μιλάει για τον Ιησού Χριστό. Και όχι απλά μιλάει για τον Χριστό, αλλά παρουσιάζει τον Χριστό, έχει θεοφάνειες του, μιλάει για δικαίους ανθρώπους, πατριάρχες και Προφήτες, που είχαν θεοπτίες του Ιησού Χριστού⁶, του Δευτέρου Προσώπου της Αγίας Τριάδος, και αναφέρει τις θεοπτίες τους αυτές. Επομένως είναι μεγάλη άγνοια του περιεχομένου της Παλαιάς Διαθήκης το να την απορρίπτουμε. Η Παλαιά Διαθήκη είναι βιβλίο δράσεως του Ιησού Χριστού προτού ακόμη να σαρκωθεί. Ο Ιησούς Χριστός και πριν ακόμη να σαρκωθεί εμφανιζόταν μεταξύ των ανθρώπων, ως άσαρκος Υιός του Θεού, ωσάν να βιαζόταν, τρόπον τινά, τότε να σαρκωθεί και να έλθει ανάμεσά μας. Γι' αυτόν τον άσαρκο Υιό του Θεού, που επρόκειτο να σαρκωθεί, μιλάει η Παλαιά Διαθήκη, όπως η Καινή Διαθήκη μιλάει για τον σεσαρκωμένο Υιό του Θεού.

Θα αναφερθώ με σύντομο λόγο σε μερικές μόνο θεοφάνειες του Ιησού Χριστού αναφερόμενες στην Παλαιά Διαθήκη.

Στην Παλαιά Διαθήκη εμφανίζεται με την έκφραση «[ο Άγγελος του Κυρίου](#)» (Mal'ak Jahve, όπως λέγεται στο εβραϊκό κείμενο) ένα

μυστηριώδες Πρόσωπο, το οποίο παρουσιάζεται ως Θεός και ονομάζεται ρητώς «Γιαχβέ». Ποιο είναι το πρόσωπο αυτό; Δυστυχώς στον χώρο μας, από όσα ξέρουμε, δεν έχουμε μια επιμελημένη θεολογική εργασία περί του Αγγέλου του Κυρίου, εκτός από μια μόνο υπέροχη τοιαύτη παλαιά μελέτη του μακαριστού Διδασκάλου Βασιλείου Βέλλα με τον τίτλο *Mal'ak Jahve*. Στην εργασία του αυτή ο μακαριστός αλησμόνητος Διδάσκαλος μας στηρίζει την έρευνά του επί των σχετικών κειμένων στην ερμηνεία των αγίων Πατέρων, ότι ο εμφανιζόμενος στην Παλαιά Διαθήκη ως Άγγελος Κυρίου είναι ο Ιησούς Χριστός, ο Υιός του Θεού· αυτός στο χωρίο Ησ. 9,6 ονομάζεται «μεγάλης βουλής Άγγελος», στο δε Μαλ. 3,1 χαρακτηρίζεται ως «ο Άγγελος της διαθήκης». Ονομάζεται δε ο Ιησούς Χριστός «Άγγελος», επειδή «την πατρικήν ημίν ανήγγειλε βουλήν, κατά την αυτού φωνήν», όπως λέγει ο Θεοδώρητος⁷, επειδή δηλαδή απεστάλη από τον Θεό Πατέρα για να εξαγγείλει την βουλή του.

Έχουμε πολλές εμφανίσεις του αγγέλου του Κυρίου στην Παλαιά Διαθήκη, ο τρόπος δε με τον οποίο γίνεται λόγος περί του Προσώπου αυτού δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι πρόκειται, πραγματικά, για Πρόσωπο της Θεότητας, αφού και το Πρόσωπο αυτό ονομάζεται «Γιαχβέ». Για να παραλείψω τις πολλές εμφανίσεις αναφέρω πρώτον την εμφάνιση του αγγέλου του Κυρίου στον Αβραάμ, όταν αυτός ήταν έτοιμος να θυσιάσει τον Υιό του. Ο Άγγελος Κυρίου του είπε: «Αβραάμ, Αβραάμ. Μη επιβάλης την χερά σου επί το παιδάριον· νυν έγνων ότι φοβή συ τον Θεόν και ουκ εφείσω του Υιού σου του αγαπητού δι' εμέ» (βλέπε Γεν. 22,11. 12). Στο χωρίο αυτό φαίνεται σαφέστατα ότι ο Άγγελος Κυρίου και διακρίνει τον εαυτό του από τον Θεό, αλλά, με την έκφραση «δι' εμέ», και ταυτίζει τον εαυτό του με τον Θεό! Ο Αβραάμ εδώ είδε θεοφάνεια, είχε θεοπτία, είδε τον άσαρκο ακόμη Υιό του Θεού. Ο Κύριος μας Ιησούς Χριστός αναφερόμενος στην σκηνή αυτή είπε: «Αβραάμ ηγαλλιάσατο ίνα ίδη την ημέραν την εμήν και είδε και εχάρη» (Ιωάν. 8,56)!

Και ο Ιακώβ πάλι είπε, όταν επρόκειτο να αναχωρήσει από την Μεσοποταμία: «Ειπέ μοι ο Άγγελος του Θεού καθύπνον· εγώ ειμί ο Θεός ο οφθείς σοι εν τόπο) Θεού» (Γεν. 31,11).

Άλλη θεοφάνεια του Αγγέλου του Κυρίου έχουμε στον Μωυσέα στην περικοπή εξής 3,221, όπου αυτός καλείται, κατά το περίφημο εκείνο δράμα της καιομένης και μη καταφλεγόμενης βάτου, να αναλάβει εξ ονόματος αυτού, του Γιαχβέ, την απελευθέρωση του καταδυναστευομένου Ισραήλ: «Ὡφθη δε αὐτῷ Ἄγγελος Κυρίου ἐν πυρί φλογός ἐκ τοῦ βάτου... Καὶ εἶπεν Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Θεὸς Ἰσαάκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ» (Ἐξοδος 3,2. 6). Καὶ ἐδῶ πάλι βλέπουμε ὅτι ὁ Ἄγγελος Κυρίου ταυτίζει τὸν εαυτό του με τὸν Θεό, ὅτι εἶναι θεῖο Πρόσωπο. Ἄλλες ἐμφανίσεις τοῦ Αγγέλου τοῦ Κυρίου (Mal'ak Jahve) βλέπε εἰς Ἰησ. Ναυή 5,13-15. Κριτ. 2,1-5.

Ἀλλά, ἐνῶ οἱ ἅγιοι Πατέρες ὁμόφωνα ἐρμηνεύουν ὅτι ὁ ἐμφανιζόμενος στὴν Παλαιὰ Διαθήκη Ἄγγελος Κυρίου εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι δηλαδὴ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἐρμηνεύει λανθασμένα ὅτι πρόκειται περὶ κτιστοῦ ἀγγέλου καὶ ὄχι περὶ τοῦ ἀκτίστου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Καὶ γίνεται βεβαίως λόγος σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περὶ κτιστῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ στὶς περιπτώσεις τοῦ ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ ποὺ μνημονεύσαμε πρόκειται γιὰ θεῖο Πρόσωπο, πρόκειται γιὰ τὸν ἄσαρκο ἀκόμη Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐσφαλμένη αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ Αὐγουστίνου προέρχεται ἀπὸ τὸ λάθος τοῦ ὅτι δὲν ἔκανε διάκριση οὐσίας καὶ ἐνέργειας στὸν Θεὸ καὶ ἐπομένως ἡ θεοφάνεια τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ θὰ ἐσήμαινε γι' αὐτὸν φανέρωση τῆς θείας οὐσίας. Καὶ αὐτὸ βεβαίως εἶναι ἀδύνατο, γιὰτί «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (Ἰωάν. 1,18). Εἶχε δε ἀκούσει ὅτι οἱ Πατέρες ἀπέρριπταν τὴν ἰδέα ὅτι οἱ δίκαιοι τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔβλεπαν τὴν θεία οὐσία καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζε ὅτι ὁ Θεὸς ὁραταὶ δια τῶν θείων ἐνεργειῶν, ἀπέρριπτε τὴν δυνατότητα τῶν θεοφανειῶν. Ἡ ἐρμηνεία δε αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου περὶ τοῦ Αγγέλου τοῦ Κυρίου, ὅτι πρόκειται περὶ κτιστοῦ ἀγγέλου καὶ ὄχι περὶ θεοῦ Προσώπου, ἐγίνε βάση τῆς θεολογίας τῶν Φραγκολατίνων καὶ ἔτσι υποτιμήθηκε ἀπ' αὐτοὺς ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὴν ἐρμηνεύουν, λοιπόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠθικολογικά.

Ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι ἐρμηνεύουμε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη χριστολογικά, γιὰτί, ὡς μαθητὲς τῶν ἁγίων Πατέρων, φρονούμε ὅτι αὐτὴ ἔχει θεοφάνειες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁμιλεῖ γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ μάλιστα

έχουμε ως βάση των μελετών μας αυτό που λέγει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ότι όσα η Παλαιά Διαθήκη λέγει για τον Θεό Πατέρα αυτά στην Καινή Διαθήκη ο Απόστολος Παύλος τα αναφέρει στο Πρόσωπο του Ιησού Χριστού: «Α περί του Πατρός ο Μωυσής λέγει, Παύλος εις τον υιόν εκλαμβάνει, πολλήν την ισότητα δεικνύς»⁸. Έτσι, κατ' αυτήν την ερμηνεία, η Παλαιά Διαθήκη στο α' και β' κεφ. Της Γενέσεως μιλάει για τον Χριστό ως δημιουργό του κόσμου, γιατί «πάντα δι' αυτού (του Λόγου του Θεού) εγένετο και χωρίς αυτού εγένετο ουδέ εν ο γέγονε» (Ιωάν. 1,3) και «εν αυτώ εκτίσθη τα πάντα» (Κολοσσαείς 1,16). Η Παλαιά Διαθήκη παρουσιάζει τον Ιησούν Χριστόν ως νομοθέτη του Ισραήλ στο όρος Σινά, γιατί αυτό σημαίνει, κατά την πατερική ερμηνεία, αυτό που λέγει ο προφήτης Βαρούχ «εξεύρε πάσαν οδόν επιστήμης και έδωκεν αυτήν Ιακώβ» (Βαρούχ 3,37). Πραγματικά, για τον Χριστό λέγεται ο λόγος αυτός, γι' αυτό και στην συνέχεια, στον επόμενο στίχ. 38, ο προφήτης λέγει περί αυτού: «Μετά ταύτα επί της γης ώφθη και τοις ανθρώποις συνανεστράφη»! επειδή, λοιπόν, ο Ιησούς Χριστός στην Παλαιά Διαθήκη χορήγησε τον Νόμο, γι' αυτό έχει και το δικαίωμα να τον διορθώσει⁹ (να τον συμπληρώσει), όπως και το κάνει στην επί του Όρους ομιλία του, λέγοντας «Εγώ δε λέγω υμίν... . » (Ματθαίος 5,22).

Κατά την πορεία του Ισραήλ στην έρημο, σε δυο περιπτώσεις που αναφέρονται εις εξής 17,5-6 και Αριθμ. 20,7-11, ο Μωυσής κτύπησε με την ράβδο του τον βράχο και βγήκαν απ' αυτόν ύδατα και έπινε ο λαός. Ο Απόστολος Παύλος ερμηνεύει και τις περιπτώσεις αυτές χριστολογικά και λέγει εις Α' Κορινθίους 10,1-4 για τους προγόνους του Ισραηλίτες ότι «έπινον εκ πνευματικής ακολουθούσης πέτρας, η δε πέτρα ην ο Χριστός». Ο Ιησούς Χριστός, δηλαδή, ακολουθούσε τους Ισραηλίτες στην έρημο σαν μία άορατη πνευματική πέτρα και τους εφρόντιζε. Ακόμη ο Απόστολος Παύλος λέγει ότι οι Ισραηλίτες επείρασαν τον Χριστό στην έρημο και «υπό των όφρων απώλοντο» (Α' Κορινθίους 10,9), αν και εις Ψαλμό 77,18-20 λέγεται ότι οι Ισραηλίτες επείρασαν τον Γιαχβέ. Είναι αυτό που είπε ο άγιος Χρυσόστομος, ότι όσα η Παλαιά Διαθήκη λέγει για τον Θεό Πατέρα αυτά ο Απόστολος Παύλος τα ανάγει στον Ιησού Χριστό.

Λέγουμε, λοιπόν, συμπερασματικά ότι η Παλαιά Διαθήκη είναι βιβλίο του Ιησού Χριστού, ο οποίος και πριν ακόμη από την σάρκωσή του αποκαλύπτεται και δρα σ' αυτήν. Όπως το λέγει ο ιερός Χρυσόστομος, «και προ της παρουσίας της ενσάρκου πάντα αυτός (ο Χριστός) ωκονόμει και πάντα αυτός έπραττε, νομοθετών, προνοών, κηδόμενος, ευεργετών».¹⁰

Το ότι, λοιπόν, δεν ερμηνεύουμε χριστολογικά την Παλαιά Διαθήκη, το ότι, κατ' επίδραση των Φραγκολατίνων στηριζομένων στην αυγουστίνειο θεολογία, δεν βλέπουμε και ημείς στις εμφανίσεις του αγγέλου του Κυρίου (Mal'ak Jahve) της Παλαιάς Διαθήκης τις θεοφάνειες του Ιησού Χριστού, το ότι, κατ' επίδραση πάλι της άλλης αντιλήψεως των Φραγκολατίνων, οι απόγονοι του Αδάμ εκληρονόμησαν την ενοχή του, αυτά, κατά τον πρώτον εδώ λόγο που αναφέρουμε, έκαναν να υποτιμηθεί η Παλαιά Διαθήκη και ο πριν από την Σάρκωση του Ιησού Χριστού λαός του Θεού, ο λαός δηλαδή της Παλαιάς Διαθήκης.¹¹ Κατά τους Πατέρες όμως της Εκκλησίας μας οι δίκαιοι της Παλαιάς Διαθήκης ήταν φίλοι του Θεού ακόμη και πριν από την καταλλαγή της σταυρικής θυσίας του Χριστού στον Γολγοθά, γιατί το μυστήριο του Σταυρού ενεργείτο σ' αυτούς.¹² Δηλαδή, υπήρχε σωτηρία και στην Παλαιά Διαθήκη δια του αγγέλου του Θεού, δια του Mal'ak Jahve.¹³

2. Επειδή έχει τάχα σκανδαλώδεις διηγήσεις και παρουσιάζει τον Θεό ως αυστηρό δήθεν και πολεμοχαρή.

Ένας δεύτερος λόγος για τον οποίο, σύμφωνα με όσα ακούσαμε, υποτιμάται η Παλαιά Διαθήκη και μάλιστα θεωρείται και ως μη ωφέλιμη η ανάγνωσή της, είναι το ότι αυτή περιέχει κάποιες σκανδαλώδεις διηγήσεις, όπως του Αβραάμ και της Σάρρας στην Αίγυπτο (Γεν. 12,10-20) και αυτών των ιδίων πάλι και του Ισαάκ με την γυναίκα του στα Γέραρα (Γεν. 20,1-18. 26, 1-14), όπως, ακόμη περισσότερο, της αιμομιξίας του Λωτ με τις θυγατέρες του (Γεν. 19,30-38) ή του Ρουβήμ με την παλλακίδα του πατέρα του Ιακώβ (Γεν. 35,21), όπως του αίσχους των Σοδομιτών (Γεν. 19,1 εξής) και της σκανδαλώδους πράγματι ιστορίας του Ιούδα και της Θάμαρ (Γεν. 38,1-30) κ.ά. κ.ά. Ομοίως

πάλι – λένουν - ότι γεμάτη είναι η Παλαιά Διαθήκη από πολέμους και φόνους και παριστάνεται ο Θεός ως να διατάσσει τους πολέμους αυτούς. Και στα ηθικά της – λένουν - η Παλαιά Διαθήκη έχει στενότητα αντιλήψεων γιατί με τις πολλές της εντολές και τις απειλές περί τιμωριών σε περίπτωση παραβάσεων και τις πλύσεις και καθάρσεις που διατάσσει για αποκατάσταση, δημιουργεί θρησκευτικές φοβίες και τρόμους. Και τι λατρεία Θεού - λένουν πάλι - είναι αυτή που θέλει η Παλαιά Διαθήκη, λατρεία με κνίσσα θυσιών, όπως την ζητούν τα βιβλία της, η Έξοδος και το Λευϊτικό;

Είναι κατανοητές οι αντιρρήσεις αυτές των αντιφρονούντων και μάλιστα διατυπώνονται και από πολλούς ιδικούς μας ως απορίες. Και πάλι εδώ όμως θα πούμε αυτό που είπαμε προηγουμένως, ότι τα πράγματα πρέπει να ερμηνεύονται θεολογικά, αλλά και **επιστημονικά** θα προσθέσουμε εδώ.

α) Στα παραπάνω έχουμε κατά πρώτον να απαντήσουμε αυτό το γενικό, ότι η Παλαιά Διαθήκη παραλαμβάνει πεσμένο τον άνθρωπο και με τις, όπως φαίνονται, σκανδαλώδεις αυτές διηγήσεις της του μιλάει στην γλώσσα του για να τον ανορθώσει σταδιακά. «Της ασθενείας των δεχομένων τους νόμους ην τα λεγόμενα τότε», λέγει ο ιερός Χρυσόστομος για το θέμα μας. Και συνεχίζει λέγοντας: «Βλέπουμε για παράδειγμα στην Παλαιά Διαθήκη τον Θεό να δέχεται λατρεία από κνίσσα θυσιών αυτό είναι πολύ ανάξιο για τον Θεό, αλλά συγκατέβηκε στην ατέλεια των ανθρώπων των χρόνων εκείνων... »¹⁴. Η συμβάσα πτώση έφερε τον άνθρωπο σε μία παρά φύση κατάσταση και απ' αυτή την κατάσταση η Παλαιά Διαθήκη θέλει να τον φέρει στο κατά φύση, για να τον παραλάβει έπειτα από αυτή την κατάσταση η Καινή Διαθήκη και να τον φέρει στο υπέρ φύση.¹⁵ Έτσι, λοιπόν, στην αρχή ο Θεός επιτρέπει τον γάμο και μεταξύ αδελφών, γιατί δεν μπορούσε να γίνει και διαφορετικά. Στην συνέχεια απαγορεύει την αδελφομιξία, επιτρέπει όμως την πολυγαμία με ξένες προς την οικογένεια γυναίκες. Και έτσι βλέπουμε τον Αβραάμ, κατά τα κρατούντα τότε, να τεκνοποιεί από την Άγαρ, την δούλη της γυναικός του Σάρρας (Γεν. 16,4), αλλά και αργότερα να παίρνει και άλλη γυναίκα, την Χεττούρα, από την οποία μάλιστα γεννάει έξι παιδιά (Γεν. 25,1-20) και ο Ιακώβ έλαβε και

αυτός δύο γυναίκες, την Λεία και την Ραχήλ, αλλά και ετεκνοποίησε και από δούλες των γυναικών του (βλέπε Γεν. Κεφ. 30 και περίπτωση του Ελκανά, του πατέρα του Σαμουήλ εις Α' Βασ. 1,2). Είναι το ανδροκρατικό πολυγαμικό σύστημα που ίσχυε τότε και δεν υπήρχε απαγορευτικός νόμος γι' αυτό.¹⁶ Από την πολυγαμία όμως έπειτα μεταβαίνουμε στην μονογαμία και απ' αυτήν στην εγκράτεια στον γάμο (Σοφ. Σειρ. 23,6). Και ύστερα από την προηγηθείσα αυτή προπαρασκευή στην εγκράτεια μεταβαίνουμε στην παρθενία, που αποκαλύπτεται κυρίως στην Καινή Διαθήκη. Και η παρθενία είναι πράγματι μία υπέρ φύση κατάσταση.¹⁷

Στο ερώτημα, λοιπόν, γιατί τα τόσα σκανδαλώδη στην Παλαιά Διαθήκη απαντούμε πρώτον γενικά ότι η Παλαιά Διαθήκη μιλάει για την πτώση (βλέπε Γεν. Κεφ. 3) και τα οδυνηρά αποτελέσματα της πτώσεως. Η αμαρτία του ανθρώπου έγινε πολύ αμαρτωλή, - ας το πω έτσι - έγινε «καθ' υπερβολήν αμαρτωλός», όπως το λέγει ο Απόστολος Παύλος (Ρωμαίους 7,13), και επειδή η Παλαιά Διαθήκη αναφέρεται στην αμαρτωλή αυτή κατάσταση του ανθρώπου, γι' αυτό και διαβάζουμε σ' αυτήν για πτωτικά και σκανδαλώδη πράγματα, που η αναφορά τους όμως κρύβει ένα μυστικό μάθημα που σκοπεύει στην ανόρθωση του ανθρώπου.¹⁸

β) Και το πλήθος των νόμων, των εντολών και των διατάξεων της Παλαιάς Διαθήκης, που σκανδαλίζει και αυτό πολλούς, έχει και αυτό την χριστολογική του ερμηνεία δοθείσα μάλιστα από τον Απόστολο Παύλο στις επιστολές του προς Γαλάτας και περισσότερο στην προς Ρωμαίους. Η Παλαιά Διαθήκη, που όπως είπαμε προηγουμένως μιλάει για την πτώση και τα οδυνηρά της αποτελέσματα (γι' αυτό και οι σκανδαλώδεις διηγήσεις της), θέλει να πείσει τους ανθρώπους ότι είναι αμαρτωλοί. Στον Νόμο του Μωυσέως με τις πολλές του εντολές ήταν γραμμένο ότι οποίος εφήρμοζε όλες ανεξαιρέτως τις διατάξεις του θα σωζόταν: «Ο ποιήσας αυτά άνθρωπος ζήσεται εν αυτοίς» (Λευϊτ. 18,5 βλέπε Και Ρωμαίους 10,5). Αλλά δεν ήταν δυνατόν να εφήρμοζε κανείς όλες τις διατάξεις του Νόμου, τις τόσες πολλές. Επομένως δεν μπορούσαν να δικαιωθούν οι άνθρωποι από τον Νόμο της Παλαιάς Διαθήκης, γιατί σε κάποια εντολή του θα γίνονταν οπωσδή-

ποτε παραβάτες. Από κάπου αλλού, λοιπόν, έπρεπε να ζητήσουν την σωτηρία τους: από τον Ιησού Χριστό, που η Παλαιά Διαθήκη προφήτευε ότι θα έρθει, αλλά και ήδη τον παρουσίαζε στους δικαίους ανθρώπους της υπό τον αγγελο Κυρίου (Mal'ak Jahve).

Ο σκοπός, λοιπόν, του Νόμου της Παλαιάς Διαθήκης ήταν να κάνει τους ανθρώπους του να κατανοήσουν ότι με τις παραβάσεις των εντολών του είναι αμαρτωλοί και ένοχοι για τις παραβάσεις τους αυτές, μη δυνάμενοι να σωθούν απ' αυτόν τον Νόμο, ο καθένας τους να κραυγάσει: Κύριε Ιησού Χριστέ, έλα να με σώσεις τον αμαρτωλό! Αυτή υπόβαθα ήταν η προσευχή του κόσμού της Παλαιάς Διαθήκης!

Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος δίνει και την ερμηνεία ότι για την απείθεια και την σκληρότητα του Ιουδαϊκού λαού δόθηκε σ' αυτούς ο Νόμος, γιατί πράγματι οι Ιουδαίοι είχαν ανάγκη αυστηρού ελέγχου. Και αυτό λέγει «ου κατηγορία του Θεού, ουδέ έγκλημα του Νόμου, αλλά των αφηνιαζόντων Ιουδαίων, σφοδροτέρου δεηθέντων χαλινού». Και απόδειξη αυτού, κατά τον Χρυσόστομο πάλι, είναι το ότι και σ' αυτήν την Παλαιά Διαθήκη συναντούμε πολλά πρόσωπα, τα οποία έζησαν αγία ζωή, χωρίς τον φόβο και την απειλή περί τιμωρίας και κολάσεως, όπως ο Άβελ, ο Νώε, ο Αβραάμ, ο Ισαάκ, ο Μωυσής, ο Ηλίας κ. ά.¹⁹

γ) Πολύ θα βοηθήσει για την κατανόηση πολλών μυστικών και περιέργων στην Παλαιά Διαθήκη η έννοια ότι διακρίνουμε σ' αυτήν δύο γραμμές, δύο γενεές ανθρώπων: την καλή και την κακή γενεά. Από την αρχή βλέπουμε την διάκριση αυτή την καλή γενεά με αρχηγό τον Άβελ και την κακή γενεά με αρχηγό τον Κάϊν. Και η μία γενεά μάχεται την άλλη. Είναι το «έχθραν θήσω ανά μέσον σου και ανά μέσον της γυναικός και ανά μέσον του σπέρματός σου και ανά μέσον του σπέρματος αυτής» (Γεν. 3,15). Όταν εμίχθησαν οι δύο αυτές γενεές (Γεν. Κεφ. 6) έγινε ο φοβερός κατακλυσμός. Ο Θεός στην Παλαιά Διαθήκη σαν να καλλιεργεί το κηπάριό του. Και όταν το κηπάριό του δίνει τον πιο ωραίο και γλυκό καρπό, την **Παναγία**, τότε ο Θεός τον κόπτει και απεργάζεται την σωτηρία του κόσμού με την σάρκωση του Υιού Του από την Παναγία²⁰. Με βάση αυτή την ιδέα απαντούμε τώρα σε προηγούμενες απορίες. Γι' αυτό αναφέρονται στην Παλαιά Διαθή-

κη οι θεωρούμενες ως σκανδαλώδεις διηγήσεις για την διάσωση από τον μiasμό της Σάρρας στην Αίγυπτο η της Σάρρας πάλι και της Ρεβέκκας στα Γέραρρα: για να φανεί η φροντίδα του Θεού για την διατήρηση της καθαρότητας της μητέρας του λαού από τον οποίο θα προέλθει ο Μεσσίας. Γι' αυτό η Χαναναία Θάμαρ το διακινδύνευσε με πολλή θυσία να συλλάβει από τον Ιούδα και να αποκτήσει παιδί απ' αυτόν (Γεν. 38,1-30), για να υπαχθεί και αυτή στο ευλογημένο γένος του Αβραάμ, στο οποίο δόθηκαν οι επαγγελίες περί γεννήσεως του Μεσσίου (Γεν. Κεφ. 15. 17,19. 21).

Και για να στιγματισθεί η κακή γενεά, γι' αυτό η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει τις σκανδαλώδεις πάλι διηγήσεις περί της βδελυράς καταγωγής των Μωαβιτών και των Αμμωνιτών από την αιμομιξία του Λωτ με τις θυγατέρες του (Γεν. 19,30-38) ή μνημονεύει άλλα κακόφημα περί του Ησαύ (Γεν. 26,34-35. 25,29-34) για να φανεί και τονισθεί ότι δικαίως αποκόπτονται αυτοί από την καλή γραμμή, από την οποία θα προέλθει ο Μεσσίας.

δ) Στην παράγραφο αυτή θέλουμε να απαντήσουμε στην άλλη απορία, που αναφέραμε ήδη στην αρχή της παρούσης ενότητας, τα περί πολέμων στην Παλαιά Διαθήκη και περί του Θεού ως αρχηγού των πολέμων. Σ' αυτό λέγομε ότι το πράγμα έχει αυτή την απλή και φυσική του ερμηνεία: Μας είναι γνωστό ότι ο Μωυσής κλήθηκε από τον Θεό για να απελευθερώσει τον Ισραήλ από την Αίγυπτο. Το έργο αυτό, το να εμψυχώσει, δηλαδή, κανείς έναν τόσο ταλαιπωρηθέντα επί αιώνες λαό και να τον πείσει να τολμήσει την φυγή του από την χώρα της τυραννίας του και να αποφασίσει να βαδίσει μακρά και σκληρά οδό δια μέσου χωρών άλλων ισχυρών λαών για να εγκατασταθεί στην δική του χώρα, την χώρα των πατέρων του, την Χαναάν, αυτό το έργο, λέγω, δεν ήταν καθόλου εύκολο αλλά ο Μωυσής αποδείχθηκε ευφυέστατος και ικανώτατος ηγέτης λαού και τον έπεισε να το τολμήσει. Αυτόν τον υπόδουλο λαό, που είχε μεν κοινή κατάγωγή, αλλά αποτελείτο από διάφορες σκορπισμένες φυλές, πέτυχε να τον συνενώσει και να του δημιουργήσει την συνείδηση της εθνικής του ενότητος με την πίστη στον ίδιο Θεό, τον Θεό των Πατέρων του (Εξοδος 3,6. 13. 15-16) και με την κοινή νομοθεσία. Με την θρησκεία,

δηλαδή, ο Μωυσής πέτυχε την ενότητα του υποδούλου έθνους του και την εξέγερσή του για απελευθερωτικό αγώνα. Αυτόν τον Θεό ο Μωυσής, τον Θεό Γιαχβέ (Έξοδος 3,14), τον Θεό των πατέρων τους Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ (Έξοδος 3,6. 13. 15-16), από αίτημα της ιστορικής αυτής ανάγκης, για την συνένωση, δηλαδή, του υποδούλου Ισραηλιτικού λαού και την πίστη του στην απελευθέρωσή του, αυτόν τον Θεό, λέγω, ο Μωυσής **τον ανεκήρυξε σε εθνικό Θεό του Ισραήλ**. Και ασφαλώς από τώρα, με την ανακήρυξη αυτή, ο μεν Γιαχβέ λέγεται καταχρηστικώς ότι είναι «Θεός του Ισραήλ», ο δε Ισραήλ λέγεται ότι είναι «λαός του Θεού» (Έξοδος 3,67. 10. 5,1. 3. 6,7. 8,12. 20,2 κ. ά.). Η πίστη δε αυτή του Ισραήλ στον εθνικό, όπως τον θεωρούσε, Θεό του, του ενέπνεε την πεποίθηση για νικηφόρο έκβαση του απελευθερωτικού του αγώνα, γιατί ο Θεός του είναι αυτός που είδε την κάκωσή του (Έξοδος 3,7) και είναι Θεός που τον εξελάμβανε ως αόρατο αρχηγό του (Έξοδος 14,14). Η ανάληψη υπό του Ισραήλ αγώνος κατά των Αιγυπτίων και πολέμων προς κατάκτηση της Χαναάν συνετέλεσαν ώστε ο Θεός, που εθεωρείτο τώρα ο εθνικός τους Θεός και ο αόρατος αρχηγός τους, όπως είπαμε, συνετέλεσαν, λέγω, ο Θεός κατά την Μωσαϊκή περίοδο να προσλάβει πολεμικό χαρακτήρα, που δεν είχε κατά την προηγούμενη πατριαρχική εποχή. Έτσι οι πόλεμοι του Ισραήλ χαρακτηρίζονται τώρα ως «πόλεμοι του Γιαχβέ»²¹ (Αριθμ. 2,14. Α' Βασ. 18,17), και οι εχθροί του Ισραήλ χαρακτηρίζονται εχθροί του Γιαχβέ (Α' Βασ. 30,26), όχι ότι πραγματικά ο Θεός κάνει πολέμους και εχθρεύεται ανθρώπους, γιατί ο Θεός είναι αγάπη και δεν εχθρεύεται κανένα έθνος αλλά λέγονται οι εκφράσεις αυτές έτσι από την πλευρά του Ισραήλ από εθνική υπερηφάνεια. Ο Θεός θεωρείται απ' αυτόν να παρευρίσκεται αοράτως στις μάχες του, γι' αυτό και σ' αυτόν αποδίδεται η νίκη (Κριτ. 5,4). Ακόμη περισσότερο το χωρίο εξής 15,3 χαρακτηρίζει με υπερηφάνεια τον Γιαχβέ «άνδρα πολέμου» (κατά το εβραϊκό), το δε εξής 7,4 χαρακτηρίζει τον Ισραηλιτικό στρατό «στρατό του Γιαχβέ» (κατά το εβραϊκό). Ακριβώς δε λόγω της θεωρουμένης παρουσίας του Γιαχβέ στις μάχες και το στρατόπεδο έπρεπε να είναι καθαρό από κάθε μολυσμό (βλέπε Αριθμ. 5,1 εξής), αλλά και οι πολεμιστές υπεβάλλοντο σε εξαγνισμό (κατά το Α' Βασ. 14,24 προη-

γείτο νηστεία) και όλο το διάστημα του πολέμου απέφευγαν κάθε τι που θα τους εμόλυνε (βλέπε Β΄ Βασιλέων 11,10 -11).²²

Μετά την παραπάνω εξήγηση δεν πρέπει να νομίζουμε ότι υπάρχει σκανδαλισμός από σχετικές εκφράσεις της Παλαιάς Διαθήκης, ότι τάχα ο Θεός είναι αρχηγός των πολέμων του Ισραήλ κατά των άλλων εθνών, γιατί οι εκφράσεις αυτές λέγονται καταχρηστικώς σε εμπόλεμο περίοδο και απορρέουν από την ιδέα της υπό του Μωυσέως ανακηρύξεως του Γιαχβέ ως εθνικού Θεού του Ισραήλ.²³

ε) Εδώ, με αφορμή τις αναφερθείσες στην ενότητά μας αυτή σκανδαλώδεις διηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης, θέλω να γράψω κάτι γενικό, που πρέπει, νομίζω, να το έχουμε υπόψιν για μια σωστή ερμηνεία και αυτών και άλλων διηγήσεων της Παλαιάς Διαθήκης: Οι διηγήσεις της Γενέσεως, αλλά και άλλων ιστορικών βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, δεν έχουν συνταχθεί έτσι, ώστε να είναι δεμένες μεταξύ τους και να δίνουν μια πλήρη ιστορική εικόνα. Περιγράφουν με απλότητα και διηγηματική χάρη κάποιο περιστατικό, έχουν δική τους εισαγωγή και τέλος, και αν αποσπαστούν από το κείμενο δεν διαταράσσουν την συνάφειά του. Επίσης συμβαίνει ορισμένες διηγήσεις να φέρονται και διπλές. Όλα αυτά και άλλα ακόμη μας πείθουν ότι πολλές διηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης είναι στοματικές παραδόσεις, ότι ελέγοντο από τον λαό, ότι τις διηγούνται πριν ακόμη καταγραφούν στην Παλαιά Διαθήκη. Οι Ισραηλίτες στις σκηνές τους, στις πηγές και στα φρέατα ή στα διάφορα ιερά, όπου συγκεντρώνονταν για να λατρεύσουν τον Θεό, θα διηγούντο τα κατορθώματα ή τα διάφορα περιστατικά της ζωής των προγόνων τους. Τις διηγήσεις αυτές, που απετέλεσαν την παράδοση του Ισραηλιτικού λαού, οι ιεροί συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης τις σεβάστηκαν τις παρέλαβαν, έτσι όπως ήταν με την λαϊκή τους απλότητα, και τις καταχώρησαν στο ιερό τους κείμενο. Έτσι οι πέντε απλές διηγήσεις περί του προφήτου Ηλία (Γ' Βασ. Κεφ. 17-18. 19,1 και εξής Κεφ. 17-19. Α' Βασιλέων 1,2-17. 2,1-12), που είναι η μόνη αναφορά περί αυτού, είναι στοματικές παραδόσεις του λαού, γι' αυτό και οι διηγήσεις αυτές ομιλούν για θαύματα και περιστατικά μόνο της ζωής του προφήτου και δεν μας λένουν την διδασκαλία του, επειδή ο λαός δεν είχε την δύναμη να συγκρατήσει

την υψηλή θεολογική διδασκαλία ενός προφήτου. Θα εποίκιλλαν δε οι διηγήσεις αυτές, οι στοματικές αυτές παραδόσεις του λαού, θα εποίκιλλαν κατά τόπους και φυλές και έτσι τώρα εξηγείται το ότι αυτές φέρονται στα κείμενά μας διπλές, όπως εξηγείται και η απλότητά τους και η αυτοτέλειά τους με ιδιαίτερη εισαγωγή και τέλος, γιατί προέρχονται από τον απλό λαό και ελέγοντο - ίσως και ετραγουδούντο - ως ιδιαίτερο περιστατικό και γεγονός. Με την θεωρία αυτή περί διηγήσεών τινών της Παλαιάς Διαθήκης ως στοματικών παραδόσεων, θεωρία που γίνεται οπωσδήποτε δεκτή από τους παλαιοδιαθηκολόγους, ημετέρους και ξένους, ερμηνεύεται η ελευθερία των εκφράσεων σ' αυτές τις διηγήσεις, εκφράσεων που θεωρούνται ως σκανδαλώδεις από μερικούς, όπως και εξηγείται και η ίδια η αναφορά των διηγήσεων αυτών στο κείμενο, ως σεβαστών παραδόσεων, θεωρουμένων όμως υπό το θεολογικό πρίσμα των ιερών συγγραφέων η σύνθετων του ιερού κειμένου. Για την σωστή δε ερμηνεία του κειμένου της Παλαιάς Διαθήκης είναι αναγκαιοτάτη η γνώση και των άλλων λαϊκών εκφράσεων και ρήσεων που απαντώνται σ' αυτό.²⁴

3. Επειδή φαίνεται ως βιβλίο ιστορίας του εβραϊκού λαού.

Άλλος σοβαρός λόγος για τον οποίο αποκρούεται στις ημέρες μας από τους Έλληνες ιδιαίτερα η Παλαιά Διαθήκη είναι ότι αυτή φαίνεται σαν μία ιστορία ενός λαού, του εβραϊκού λαού. Και είναι ανάξιο, λοιπόν, λέγουν για τον Έλληνα, τον απόγονο ενδόξων ηρωικών προγόνων, είναι ανάξιο, λέγουν, να θεωρεί αυτός ως ιερό το κείμενο που παρουσιάζει τον Ισραήλ ως εκλεκτό λαό του Θεού. Και είναι ανάξιο, πάλι λέγουν, για τον Έλληνα, τον μαθητή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, να ονομάζει τους Πατριάρχες Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ ως «προπάτορές του»! από εθνικιστικό, δηλαδή, κυρίως λόγο απορρίπτεται η Παλαιά Διαθήκη στις ημέρες μας.

Και πάλι το λάθος εδώ, όπως στις προηγούμενες δύο περιπτώσεις, είναι θεολογικό. Κατά πρώτον έχουμε να πούμε ότι το παν είναι η θέωση, το να βρούμε δηλαδή στην ζωή μας τον Θεό και να ενώθουμε μαζί του. Και η θέωση υπερβαίνει την φύση και δεν έχει καμιά σχέση με εθνικό σωβινισμό. Ο Θεός δεν κάνει γεωγραφία και επιφαί-

νεται σε αποιονδήποτε τον ζητήσει με καθαρή καρδιά (βλέπε Πράξεις 2,9-21). Η Παναγία ήταν μία εβραιοπούλα και όμως γι' Αυτήν την εβραιοπούλα εργαζόταν όλη η προ Χριστού εποχή, για να γεννηθεί δηλαδή η κατάλληλη γυναίκα, που θα γίνει Μητέρα του Μεσσία. Αυτήν εξέλεξε ο Θεός για Μητέρα του ενανθρωπήσαντος Υιού Του. Τι, λοιπόν; Δεν θα δεχθούμε την Παναγία μας, επειδή δεν ήταν Ελληνίδα, αλλά ήταν Εβραία την καταγωγή; Και αν ήταν Ελληνίδα δεν θα έπρεπε να την δεχθεί ο Γάλλος ορθόδοξος, επειδή ήταν Ελληνίδα και όχι Γαλλίδα; Και ο Απόστολος Παύλος πάλι ήταν και αυτός Εβραίος. Θα απορρίψουμε, λοιπόν, και τον μέγα Απόστολο, επειδή δεν ήταν Έλληνας;²⁵

Κατά δεύτερον όμως έχουμε να πούμε ότι σ' αυτήν την Παλαιά Διαθήκη ο Θεός παρουσιάζεται ως παγκόσμιος και προνοών υπέρ όλου του κόσμου, χωρίς να έχει καμία ιδιαίτερα προτίμηση προς τον εβραϊκό λαό. Ο προφήτης Αμώς αρνείται στον Ισραήλ να νομίσει ότι έχει κάποιο Ιδιαίτερο προνόμιο από τον Θεό, γι' αυτό και σ' αυτήν την έξοδό του από την Αίγυπτο, για την οποία τόσο πολύ αυτός εκαυχάτο, δεν της δίνει ο προφήτης καμία Ιδιαίτερη σημασία και την θέτει παράλληλη προς την έξοδο των Φιλισταίων από την Κιαφθώρ και των Αραμαίων από την Κηρ. Ο προφήτης παρουσιάζει τον Θεό να λέγει στους Ισραηλίτες:

«Δεν μου είστε ως οι Αιθίοπες σεις, τέκνα του Ισραήλ; Δεν εξήγαγα τον Ισραήλ από την Αίγυπτο και τους Φιλισταίους από την Καιφθώρ και τους Αραμαίους από την Κηρ;» (Αμώς 9,7).

Και το προνόμιο της εκλογής του Ισραήλ δεν σημαίνει ότι αυτός έχει ιδιαίτερα υπέρ τα άλλα έθνη δικαιώματα, αλλά σημαίνει την ιδιαίτερη υποχρέωσή του να τελεί το αγαθό και επειδή αυτό δεν γίνεται, γι' αυτό θα τιμωρηθεί και περισσότερο. Ο Θεός λέγει πάλι στους Ισραηλίτες:

«Μόνο σας εξέλεξα από όλες τις φυλές της γης, αλλά γι' αυτό θα τιμωρήσω όλες τις αμαρτίες σας» (Αμώς 3,2).

Είναι αλήθεια ότι ο Ισραήλ έπαθε την πλάνη να ταυτίσει τον Γιαχβέ με το έθνος του, και πίστευσε ότι ο Θεός ενδιαφέρεται μόνο για τον Ισραήλ αδιαφορών για τα άλλα έθνη. Αυτήν την πλάνη την επολέμησαν σφοδρότατα οι Προφήτες. Αλλά εξ όλων των για την παγκο-

σμιότητα του Θεού προφητικών λόγων πιο ισχυρός και δυνατός είναι, νομίζουμε, εκείνη η ωραία διήγηση περί του προφήτου Ιωνά γραμμένη από έναν άγνωστο συγγραφέα της προφητικής σχολής. Στην διήγησή του αυτή ο συγγραφέας αυτός παρουσιάζει τον Θεό να ενδιαφέρεται για την σωτηρία και των πολύ πέραν των Ισραηλιτών και εθνικών όντων Νινευιτών. Και μάλιστα η διήγησή του παρουσιάζει και αυτόν τον Προφήτη Ιωνά να είναι δέσμιος της αντιλήψεως ότι τα άλλα έθνη, εκτός του Ισραήλ, είναι βδελυκτά και ότι ο Γιαχβέ είναι Θεός του Ισραήλ μόνο, γι' αυτό και αντιλέγει στο θείο κέλευσμα και αρνείται και δεν θέλει να πορευθεί στην Νινευί. Αλλά η διήγηση κατακλείεται με το μάθημα ότι οι εθνικοί Νινευίτες ήταν καλύτεροι από τους Ισραηλίτες και υπήκουσαν στο κήρυγμα του προφήτου Ιωνά και εσώθησαν. Τον δε Μεσσία η Παλαιά Διαθήκη τον εμφανίζει και αυτόν ως παγκοσμία προσωπικότητα, γι' αυτό και τον παρουσιάζει ως προσδοκία όλων των εθνών και παριστά τον ίδιο τον Μεσσία να αποτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο μέχρις αυτών των απωτάτων νήσων (Γεν. 49,10. Ησ. 42,4. 49,1).

4. Επειδή αγνοούν το ωραίο της θεολογικό περιεχόμενο.

Δεν θα μπορούσαν να περιφρονήσουν την Παλαιά Διαθήκη οι καταφρονητές της, δεν θα τολμούσαν να κάνουν κάτι τέτοιο, αν εγνώριζαν το ωραίο της και βαθύ περιεχόμενο, την νόστιμη θεολογία της και τα ωραία της διδάγματα. Γι' αυτό όσοι ομιλούν περιφρονητικά για την Παλαιά Διαθήκη προδίδουν την άγνοιά τους ως προς το περιεχόμενό της, προδίδουν ότι δεν την έχουν διαβάσει ή αν την διάβασαν δεν την ενόησαν. Τέτοια υψηλή διδασκαλία, σαν κι αυτή που βρίσκουμε στις ιερές σελίδες της Παλαιάς Διαθήκης, δεν θα βρούμε σε κανένα εξωβιβλικό κείμενο, ούτε, εννοείται, και στα κείμενα των Ελλήνων φιλοσόφων. Και αυτό βεβαίως έχει την ερμηνεία του: Τα κείμενα των φιλοσόφων αυτών είναι του ανθρωπίνου νου δημιουργήματα, η δε διδασκαλία των ιερών συγγραφέων της Παλαιάς Διαθήκης είναι αποκάλυψη Θεού, είναι το «Τάδε λέγει Κύριος»! Για παράδειγμα, πώς να εξηγήσουμε διαφορετικά την υψηλή θεολογία του τσοπάνου προφήτου Αμώς; από τον ίδιο τον εαυτό του δεν

μπορούμε να εξηγήσουμε το φαινόμενο ένας Εβραίος βοσκός να παρουσιάζει τέτοια σοφία, σοφία που δεν την έχει ο Σωκράτης και ο Πλάτων²⁶, γιατί ο ίδιος ο Αμώς ήταν αγράμματος. Από το περιβάλλον του πάλι δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε την θεολογία του Αμώς, γιατί σε κανένα έξω από το Ισραήλ κείμενο της τότε εποχής (8ος αιών) δεν συναντούμε τέτοια διδασκαλία. Κατ' ανάγκη θα πρέπει να δεχθούμε ότι η σοφία του προφήτου είναι αποκάλυψη Θεού.²⁷

Θα μας έφερε πολύ μακριά ο λόγος, αν θα θέλαμε να μιλήσουμε εδώ, έστω και με πολλή γενικότητα, για την γλυκειά και υψηλή θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης, που αγνοούν οι καταφρονητές της: αν παρουσιάζαμε μόνο από την θεολογία της την **περί προόδου της αμαρτίας διδασκαλία** της Παλαιάς Διαθήκης, όπου στο καταφρονούμενο αυτό ιερώτατο βιβλίο φαίνεται το σωτηριολογικό σχέδιο του Θεού για την σωτηρία όχι του Ισραήλ μόνο, αλλά όλου του κόσμου, για να νοήσουμε εκείνον τον φοβερό λόγο του Αποστόλου Παύλου: «Συνέκλεισε ο Θεός τους πάντας εις απείθειαν, ίνα τους πάντας ελεήση» (Ρωμαίους 11,32).²⁸

Γενικώς αναφερόμενοι στο περιεχόμενο της Παλαιάς Διαθήκης λέγομε ότι έχει αυτά τα τρία:

α) Το εκπληρούμενον. Είναι οι τύποι της και οι προφητείες της περί του Μεσσίου που εκπληρώθηκαν στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού με την σάρκωσή του στον κόσμο.

β) Το συμπληρούμενον. Είναι η περί πίστεως και ηθικής διδασκαλία της, την οποίαν ο Χριστός όχι μόνον δεν κατήργησε, αλλά «και σφόδρα επέτεινε», (Χρυσόστομος)²⁹ δηλαδή συνεπλήρωσε.

γ) Το καταργούμενον. Είναι οι αυστηρές τελετουργικές διατάξεις του Νόμου, οι οποίες δόθηκαν ειδικά για τον Ιουδαϊκό λαό για την σκληρότητά του και παχυλότητά του, όπως είπαμε, για τις οποίες όμως πρέπει να επαινέσουμε την Παλαιά Διαθήκη, γιατί «τους (Εβραίους) προς τσαύτην κατενεχθέντας κακίαν ηδυνήθη δια της οικείας σφοδρότητος απαλλάξαι της πονηρίας, μαλάξαι τε και ποιήσαι κατ' απείθειν τη χάριτι και προς την της Καινής οδηγήσαι φιλοσοφίαν» (Χρυσόστομος, MPG. 51,287).

Θέλοντας εν κατακλείδι να παρουσιάσω κάτι μόνο από την

υψηλή διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης, σαν ορεκτικό προς μελέτη της, προτίμησα την περικοπή Μιχ. 6,6-8. Οι άνθρωποι της εποχής του προφήτου Μιχαίου (8ος αιών) αναζητούσαν μεν τον Θεό, αλλά δεν είχαν σωστή έννοια Θεού. Και ενόμιζαν ότι ο Θεός ευαρεστείται με παχυλές θυσίες κριών και μόσχων και με προσφορές ελαίου ή το ακόμη πολύ χειρότερο για την άφεση των αμαρτιών τους ενόμιζαν ότι πρέπει να θυσιάσουν το πρωτότοκο παιδί τους. Και ερωτούν, λοιπόν, τον Προφήτη Μιχαία: 6,6: Με τι πρέπει να παρουσιασθώ στον Γιαχβέ, να προσκυνήσω τον Ύψιστον Θεό; Πρέπει να παρουσιασθώ με ολοκαυτώματα, με ενιαύσιους μόσχους; 7 ευαρεστείται ο Θεός σε χιλιάδες κριών και σε μυριάδες ποταμούς ελαίου; Πρέπει να προσφέρω τον πρωτότοκό μου για την αμαρτία μου, το γέννημα του σώματος μου για την ανομία της ψυχής μου;

Στα εναγώνια αυτά ερωτήματα των ανθρώπων της εποχής του, για το πώς ο άνθρωπος θα βρει τον Θεό και θα τον ευαρεστήσει, ο προφήτης Μιχαίας απαντά:

8 Σου αναγγέλθηκε, άνθρωπε, τι είναι καλό και τι ο Γιαχβέ ζητάει από σένα. Τίποτε άλλο, παρά δικαιοσύνη και αγάπη να εξασκείς και να πορεύεσαι ταπεινόφρονα προς τον Θεό σου!

Η απάντηση αυτή του προφήτου Μιχαία είναι ύψος! Είναι η ουσία της θρησκείας! Θρησκεία, κατά τον αθάνατο αυτό στίχο της Παλαιάς Διαθήκης, τον Μιχ. 6,8, είναι αυτά τα τρία: **α) Να είμαστε δίκαιοι προς όλους τους ανθρώπους· β) να αγαπάμε όλους· και γ) να φερόμαστε με ευλάβεια απέναντι του Θεού μας.**

Ας προσέξουμε ότι ο προφήτης στην απάντησή του είπε το: «Σου αναγγέλθηκε άνθρωπε, τι είναι καλό και τι ο Γιαχβέ ζητάει από σένα». Πραγματικά αυτά τα τρία που λέγει εδώ ο προφήτης στον ερωτώντα αυτόν λαό, του τα είχαν πει και οι προηγούμενοι από αυτόν Προφήτες, γι' αυτό ο προφήτης μας λέγει «σου αναγγέλθηκε, άνθρωπε». Πριν από τον Προφήτη Μιχαία Προφήτες με γραπτά κείμενα ήταν ο προφήτης Αμώς πρώτα, ο οποίος ετόνισε πολύ την δικαιοσύνη (βλέπε Αμώς 2,6 και εξής 5,11. 4,1 εξής 3,10. 5,7. 10. 12. 15 κ.ά.) έπειτα έχουμε τον Προφήτη Ωσηέ, που εκήρυξε τον Θεό ως αγάπη και παρουσιάζει τον Θεό να λέγει εκείνον τον αθάνατο λόγο στους

τυφλούς Ισραηλίτες της εποχής του, που ζητούσαν και αυτοί να βρουν Τον Θεό με παχυλές θυσίες: «Αγάπη θέλω και όχι θυσίες, γνώση Θεού και όχι ολοκαυτώματα» (Ως. 6,6) και μετά τον Ωσηέ έχουμε χρονολογικώς τον Προφήτη Ησαΐα, ο οποίος κήρυξε τον Θεό ως «καδώς», δηλαδή, ως «άγιον», με την έννοια του παντοκράτορος, έναντι του οποίου ο άνθρωπος πρέπει να αισθάνεται δέος, ταπείνωση και ευλάβεια και να υπακούει στο θέλημά Του (Ησ. 6,3. 5. 2,10. 8,11 και εξής 30,15. κ.ά.). Ο προφήτης Μιχαΐας αποδεικνύεται ένας καλός μαθητής των προηγουμένων τριών διδασκάλων του Προφητών και σε ένα λόγο του συνάπτει την ουσιαστική τους διδασκαλία γράφοντας τον υπέροχο πράγματι 6,8 στίχο του βιβλίου του. Αλλά, τελειώνοντας τον πενιχρό μας εδώ λόγο περί της Παλαιάς Διαθήκης, ας ακούσουμε τον μακαριστό Διδάσκαλό μας Βασίλειο Βέλλα σχολιάζοντα τον στίχο μας Μιχ. 6,8, τον λόγο του προφήτου ότι την θρησκεία την αποτελούν τα τρία αυτά: **Δικαιοσύνη, αγάπη και ευλάβεια προς τον Θεό:**

«Βεβαίως νέον τι τα τρία ταύτα σημεία δεν αποτελούν. Ο ίδιος δε ο προφήτης δια της φράσεως σου ανηγγέλη, αναφερομένης εις τον προηγούμενον χρόνον και προφανώς εις την διδασκαλίαν των προηγηθέντων Προφητών, υποδηλοί ότι δεν διατυποί νέον τι. Το πρωτότυπον όμως, το νέον, έγκειται εν τη συνενώσει των τριών τούτων σημείων. Από της απόψεως μόνον ταύτης δύναται να θεωρηθή ο Μιχαΐας ως ο μεγαλύτερος των Προφητών του Η' αιώνος, διότι συνενοί και συγκεντροί την διδασκαλίαν πάντων των προηγηθέντων Προφητών. Ο στίχος ούτος αποτελεί πράγματι την ανωτάτην βαθμίδα της προφητικής διδασκαλίας τον Η' αιώνος. Διατυπώνται σαφώς ενταύθα θρησκεία καθαρώς πνευματική, θεμελιούμενη επί ασαλεύτων βάσεων. Εδώ πράγματι αναπνέει κανείς εν τω μέσω της ζοφεράς και απόπνικτικής πνευματικής και θρησκευτικής ατμοσφαιράς σύμπαντος τον περιοίκου προς τον Ισραήλ αρχαίου τότε κόσμου τον ζείδωρον της αληθούς θρησκείας αέρα και από των υπερυψήλων τούτων προφητικών κορυφών διαβλέπει εις τον καθαρόν πλέον ουρανόν την προς τον αληθή Θεόν οδόν. Μάτην εις τας διαφόρους θρησκείας και τας θρησκευτικάς φιλολογίας της τότε εποχής αναζητούμεν έστω και πενιχρόν τι παράλληλον χωρίον προς τον στίχον ταυτόν τον Μιχαίου. Ο

στίχος ούτος παραμένει ως μοναδικός και παραμένει πάντοτε με αναλλοίωτον κάλλος, με ακατάβλητον δύναμιν, με κύρος απρόσβλητον» (Θρησκευτικά Προσωπικότητες της Π.Δ. 3, σελ. 325. 326).

Ως συμπέρασμα της παρούσης ταπεινής μελέτης μας είναι αυτός ο λόγος τον αγίου Ιωάννου τον Χρυσοστόμου: «Το γαρ αυτό Πνεύμα και τα εν τη Παλαιά και τα εν τη Καινή πάντα ωκονόμει, ει και διαφόρως. Δια τούτο και Παύλος έλεγεν “Έχοντες το αυτό Πνεύμα της πίστεως”» (MPG. 51,287).

Σημειώσεις:

1. Ομιλία εις το «Εξήλθε δόγμα παρά του Καίσαρος Αυγούστου» MPG 50, 796.

2. Ας ακούσουμε τον μεγάλο θεολόγο π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ τι λέει σε μια σχετική του περικοπή: «Ο μελετητής της κοινής λατρείας της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας εντυπωσιάζεται από το πλήθος των παλαιοδιαθηκικών αναφορών, υπαινιγμών και εικόνων μέσα σ' όλες τις ακολουθίες και τους ύμνους. Η ενότητα των δύο Διαθηκών τονίζεται πέρα ως πέρα. Βιβλικές φράσεις και ιδέες υπεραφθονούν. Πολλοί ύμνοι δεν είναι παρά παραλλαγές ύμνων της Παλαιάς Διαθήκης, από την ωδή του Μωυσέως κατά την διάβαση της Ερυθράς Θαλάσσης μέχρι του ύμνου του Ζαχαρίου, του πατέρα του Ιωάννου του Βαπτιστού. Στις μεγάλες γιορτές πολυάριθμες περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη επιλέγονται και διαβάζονται για να τονισθή ότι η Χριστιανική τελείωση δεν είναι παρά μια ολοκλήρωση εκείνου που προεικονίστηκε και προεικάσθηκε, ή ακόμα και επί λέξει προλέχθηκε στα παλιά τα χρόνια. Ειδικά δε στις ακολουθίες της Μεγάλης Εβδομάδος αυτή η δια της Παλαιάς Διαθήκης προπαρασκευή χρησιμοποιείται με ιδιαίτερη έμφαση. Η όλη λατρεία βασίζεται πάνω σ' αυτήν την πεποίθηση ότι η αληθινή Διαθήκη είναι πάντοτε μία, ότι υπήρχε πλήρης συμφωνία μεταξύ των Προφητών και των Αποστόλων. Και όλο αυτό το σύστημα δημιουργήθηκε ακριβώς στη μεταγενέστερη πατερική εποχή.

Ένα από τα πιο χτυπητά παραδείγματα αυτού του λατρευτικού

βιβλικισμού είναι ο περίφημος Μέγας Κανών του Ανδρέα Κρήτης, που διαβάζεται στο Μεγάλο Απόδειπνο την Σαρακοστή. Είναι μια έντονη παρότρυνση, μια έκκληση για μετάνοια, που γράφτηκε με πραγματική ποιητική έμπνευση και στηρίζεται πάνω στην Αγία Γραφή. Όλη η σειρά των αμαρτωλών της Παλαιάς Διαθήκης, και εκείνων που μετανόησαν και εκείνων που έμειναν αμετανόητοι, μνημονεύεται. Μπορεί κανείς να χαθή μέσα σ' αυτόν τον ρέοντα χείμαρρο των ονομάτων και των παραδειγμάτων. Υπενθυμίζεται με έμφαση ότι όλη αυτή η ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης ανήκει στους Χριστιανούς. Επανειλημμένα καλείται κανείς να σκεφθή αυτή τη θαυμαστή ιστορία της θείας καθοδηγήσεως και της ανθρώπινης ισχυρογνωμοσύνης και των ανθρωπίνων σφαλμάτων. Η Παλαιά Διαθήκη φυλάγεται σαν μεγάλος θησαυρός» (Γεωργίου Φλωρόφσκυ, Θέματα εκκλησιαστικής Ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 42. 43.).

3. Εις το κατά Ματθαίον, ομιλία XVI, β. MPG 57, 241.

4. Βλέπε Παν. Ι. Μπρατσιώτου, επίτομος Εισαγωγή εις την Παλαιάν Διαθήκην, Εν Αθήναις 1955, σελ. 2. Αθανασίου Χασιτούπη, Εισαγωγή εις την Παλαιάν Διαθήκην, Εν Αθήναις 1981, σελ. 20. 21 εξής Νικ. Π. Μπρατσιώτου, Εισαγωγή εις την Θεολογίαν της Παλαιάς Διαθήκης, Αθήναι 1988, σελ. 51. 52. Νικ. Π. Βασιλειάδη, Η Παλαιά Διαθήκη στην Ορθόδοξον Εκκλησίαν, Αθήναι 2002, σελ. 21 και εξής.

5. Για παράδειγμα ο Αρχιμ. Σπυρίδων Λογοθέτης είπε σε κήρυγμά του στις 26-9-1999 μεταδοθέν μάλιστα και από τον ραδιοφωνικό σταθμό της Ιεράς του Μονής: «Ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης ήταν ο φοβερός και τρομερός Θεός, ο οποίος έριχνε φωτιά και κατέκαιε αποιονδήποτε δεν τον τιμούσε και δεν τον προσκυνούσε. Ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης για τους Εβραίους ήταν ο Θεός των σκοτωμών, των φόνων, των εγκλημάτων, του αίματος, της κακίας και του μίσους...». Η διδασκαλία αυτή όζει από την πλάνη του Μαρκίωνος.

6. Καταχρηστικώς χρησιμοποιούμε εδώ την έκφραση «Ιησούς Χριστός» πριν από την σάρκωσή του, γιατί «ότε γέγονε σαρξ ο Λόγος, τότε και ωνομάσθαι λέγομεν αυτόν Χριστόν Ιησούν» (Ιωάννης Δαμασκηνός, έκδοσις ακριβής της Ορθοδόξου πίστεως 4,6).

7. MPG 81,296.

8. Ομιλία εις τον Η Ψαλμό, MPG 55,120

9. Χρυσόστομος, Ομιλία εις το κατά Ματθαίον ιστ', δ'. MPG 57, 244.

10. Προς τε Ιουδαίους και Έλληνας απόδειξις, ότι εστί Θεός ο Χριστός, MPG 48,815. Και οι δύο Διαθήκες, και η Παλαιά και η Καινή, έχουν το ίδιο θέμα, το Πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Η μεν Παλαιά Διαθήκη προφητεύει για την έλευση του Μεσσία και προετοιμάζει τον κόσμο για την υποδοχή του, η δε Καινή Διαθήκη μας λέγει για την εκπλήρωση των προφητειών της Παλαιάς Διαθήκης περί του Χριστού. Μας αρέσουν ιδιαίτερα οι δύο αυτές Χρυσοστομικές περικοπές, που ομιλούν για την στενή σχέση των δύο Διαθηκών και την ενότητά τους στο Πρόσωπο του Χριστού: α) «Προέλαβε την Καινήν η Παλαιά και ηρμήνευσε την Παλαιάν η Καινή. Και πολλάκις είπον, ότι δύο Διαθήκαι και δύο παιδίσκαι και δύο αδελφαί τον ένα Δεσπότην δορυφορούσι. Κύριος παρά προφήταις καταγγέλλεται, Χριστός εν Καινή κηρύσσεται. Ου καινά τα καινά, προέλαβε γαρ τα παλαιά. Ουκ εσβέσθη τα παλαιά, ηρμηνεύθη γαρ εν τη Καινή» (Ομιλία εις το «Εξήλθε δόγμα παρά Καισαρος Αυγούστου» και εις την απογραφήν της Αγίας Θεοτόκου, MPG 50,796. β) «Αδελφαί γαρ αι δύο Διαθήκαι, εξ ενός Πατρός τεθείσαι δια τούτο και συμφώνως τον λόγον προφέρουσι σχεδόν γαρ η αυτή εικών και ομοιότης υπάρχει. Και ώσπερ εν αδελφαίς εξ ενός Πατρός γεγεννημέναις, πρόσεστι της ομοιότητος τα ιδιώματα, ούτως επειδή αι δύο Διαθήκαι εξ ενός Πατρός εγεννήθησαν, πολλήν έχουσι την εμφέρειαν. Αμέλει και εν τη Παλαιά Διαθήκη προηγείται νόμος, και ακολουθούσι Προφήται, και εν τη νέα χάριτι προηγείται το ευαγγέλιον, και ακολουθούσιν Απόστολοι.» (Περί Δημιουργίας του κόσμου ομιλία Α', γ. MPG 56,433).

11. Αυτό κατά τον μακαριστό π. Ιωάννη Ρωμανίδα οφείλεται στην ισχυρή επί του ιερού Αυγουστίνου πλατωνική και μανιχαϊκή επιρροή στα θέματα περί ανθρώπου, πτώσεως, Θεού και Παλαιάς Διαθήκης. Βλέπε το βιβλίο του Ρωμαίοι ή Ρωμηοί Πατέρες της Εκκλησίας, τόμος πρώτος, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 118. 119.

12. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς αντίθετα με τους Φραγκολατίνους λέει: «Ο του Χριστού Σταυρός προανεκηρύττετο και προετυ-

πούτο μυστικώς εκ γενεών αρχαίων και ουδείς ποτέ κατηλλάγη τω Θεώ χωρίς της του Σταυρού δυνάμεως... Φίλοι δε Θεού πολλοί των προ νόμου και μετά νόμον, μήπω του Σταυρού φανέντος, υπ' αυτού του Θεού μεμαρτύρηται και ο βασιλεύς και προφήτης Δαβίδ, ως πάντως όντων τότε τω Θεώ φίλων, "εμοί δε", φησί, "λίαν ετιμήθησαν οι φίλοι σου ο Θεός". Πώς ουν εισιν οι προ του Σταυρού φίλοι του Θεού εχρημάτισαν, εγώ ημίν υποδείξω... Όσπερ μήπω παραγενομένου του ανθρώπου της αμαρτίας, του Υιού της ανομίας, του Αντιχρίστου λέγω, ο αγαπημένος τω Χριστώ φησι Θεολόγος "και νυν, αγαπητοί, ο αντίχριστος εστι", ούτω και ο Σταυρός ην εν τοις προγενεστέροις και προ του τελεσθήναι» (Ομιλία ια' εις τον Τίμιον και Ζωοποιόν Σταυρόν. ΕΠΕ 9,282 και εξής. Συνιστούμε να μελετηθεί όλη η ομιλία, όπου αποδεικνύεται ότι οι δίκαιοι της Παλαιάς Διαθήκης ήταν φίλοι του Θεού ακόμη και πριν από την καταλλαγή με την Σταυρική θυσία του Χριστού).

13. Οι σύγχρονοι του Χρυσοστόμου πολεμούντες την Παλαιά Διαθήκη έλεγαν περιφρονητικώς γι' αυτήν ότι «ουκ εισάγει εις την βασιλείαν». Και ο Χρυσόστομος, ο οποίος εδέχετο την σωτηρία του προ Χριστού κόσμου δια της Παλαιάς Διαθήκης, τους απαντά: «Νυν ουκ εισάγει τους μετά την του Χριστού παρουσίαν πολιτευομένους, άτε δη πλείονος απολελαυκότας δυνάμεως, και μείζονα οφείλοντας αγωνίζεσθαι επεί τους γε αυτής τροφίμους εισάγει άπαντας. Και γαρ "Πολλοί από ανατολών και δυσμών ήξουσι, φησί, και ανακλιθήσονται εις κόλπους Αβραάμ και Ισαάκ και Ιακώβ". Και ο Λάζαρος δε των μεγάλων απολαύων επάθλων, εν τοις εκείνου κόλποις φαίνεται ενδιαιτώμενος. Και πάντες όσοι μεθυπερβολής έλαμψαν εν τη Παλαιά δια ταύτης έλαμψαν άπαντες», (Εις το κατά Ματθαίον Ομιλία ιστ', δ. MPG. 57,244).

14. Εις το κατά Ματθαίον ομιλία ιζ', MPG 57,261.

15. «Ο μεν της πρώτης Διαθήκης νόμος δια της πρακτικής φιλοσοφίας παντός μολυσμού την φύσιν αποκαθαίρει ο δε της Καινής δια της θεωρητικής μυσταγωγίας από των σωματικών προς τα συγγενή των νοητών θεάματα τον νουν γνωστικώς αναβιβάζει» (Μαξίμου, Περί θεολογίας κεφαλαίων εκατοντάς τρίτη, ξζ'. Φιλοκαλία Β' σελ.

102).

16. Βλέπε Β. Βέλλα, Ο Ισραηλιτικός γάμος, Αθήναι 1935, σελ. 7 και εξής. Θεοδωρήτου Κύρου, άπορα εις την Α' Βασιλειών, Ερώτ. Β', MPG 80,532AB.

17. Βλέπε Μεθοδίου Ολύμπου, Συμπόσιον ή περί αγνείας, Λόγος α' ΙΙ, ΒΕΠ 18,19. 5 και εξής.

18. Δεν επαινεί όμως η Παλαιά Διαθήκη τα σκανδαλώδη που αναφέρει, αλλ' αντίθετα τα ψέγει (βλέπε Γεν. 19,11 και εξής 34,30 κ. ά.) πολύ δε περισσότερο η Παλαιά Διαθήκη δεν αποδίδει στον Θεό ασέλγειες σαν το αίσχος των Ολυμπίων θεών, που, όπως λέγει ο Μέγας Αθανάσιος, όχι μόνο για θεούς δεν μπορούμε να τους δεχθούμε, αλλά και ως άνθρωποι μας είναι οι αισχρότεροι όλων: «Μη μόνον ουκ είναι αυτούς θεούς, αλλά και των ανθρώπων τους αισχίστους γεγονότας». Και αναφέρει μερικά παραδείγματα ο Μέγας Αθανάσιος: «Οίον γαρ οίον εστι ιδείν τους παρά ποιηταίς του Διός έρωτας και τας ασελγείας; Οίον εστιν αυτόν ακούειν αρπάζοντα μεν τον Γανυμήδην και τας κλοπιμαίους εργαζόμενον μοιχείας δεδιότα δε και δειλιώντα μη παρά γνώμην αυτού τα των Τρώων απόλυται τείχη;» Και για τον ίδιον ο άγιος πατέρας λέγει «νικώμενον υπό ηδονών, δουλεύοντα γυναιξί, και δι' αυτάς εν αλόγοις ζώοις τετράποσί τε και πτηνοίς ταις φαντασίαις παρακινδυνεύοντα». Πραγματικά, είναι δυνατόν γι' αυτά και για άλλα να σκεφθούμε καν να δεχθούμε έναν τέτοιο θεό, που αν ένας κοινός άνθρωπος έκανε τα ίδια, οι ρωμαϊκοί νόμοι θα τον κατεδίκαζαν; «Αρ ουν άξιον τούτον υπονοείν Θεόν τοσαύτα δράσαντα, και διαβληθέντα ά μηδέ οι κοινοί Ρωμαίων νόμοι και τους απλώς ανθρώπους επιτρέπουσι ποιείν;» Οι ασέλγειες του Δία έγιναν απ' αυτόν και σ' αυτήν την ίδια την αδελφή του: «Η τις ιδών την εις την ιδίαν αδελφήν είχε και γυναίκα, ουκ αν χλευάσειε, και ζημιώσειε θανάτω; Ότι μη μόνον εμοίχευσεν, αλλά και τους εκ της μοιχείας γενομένους αυτώ παιδας θεοποιήσας, ανέθηκεν επικάλυμμα της παρανομίας αυτού την της θεοποιείας φαντασίαν κατασκευάζων». Ντροπή, λέγει ο άγιος Αθανάσιος «τους της μοιχείας διδασκάλους θεοποιούντες ουκ αισχύνονται». Και ενώ αυτοί βεβαίως δεν μινύονται με την αδελφή τους, όμως προσκυνούν για θεούς αυτούς που έκαναν αυτό: «Και ταις

αδελφαίς αυτοί ουκ επιμιγνύμενοι τους τούτο ποιήσαντας προσκυνούσι». Και γενικά, για να παραλείψουμε τα άλλα, οι λάτρεις των Ολυμπίων αυτών θεών των αρχαίων Ελλήνων μαθαίνουν απ' αυτούς να κάνουν ό,τι αισχρό και βρώμικο υπάρχει, που οι νόμοι της πολιτείας καταδικάζουν με βαρυτάτη τιμωρία: «Εκ μεν γαρ Διός την παιδοφθορίαν και την μοιχείαν, εκ δε Αφροδίτης την πορνείαν, και εκ μεν Ρέας την ασέλγειαν, εκ δε Άρεως τους φόνους, και εξ άλλων άλλα τοιαύτα μεμαθήκασιν, ά οι νόμοι μεν κολάζουσι, πας δε σώφρων ανήρ αποστρέφεται. Αρούν άξιον έτι τούτους νομίζειν είναι θεούς, τους τα τοιαύτα ποιούντας, και μη μάλλον των αλόγων αλογωτέρους ηγείσθαι τούτους δια την ασέλγειαν των τρόπων;» (Μ. Αθανασίου, Λόγος κατά Ελλήνων 11. 12. 26, ΒΕΠ 30,40. 42. 53). Και ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, για να παραλείψω τον ιερό Χρυσόστομο και άλλους πατέρες, λέγει σε κάποια περικοπή λόγων του προς τον Ιουλιανό περί του αίσχους των Ολυμπίων θεών των αρχαίων Ελλήνων: «... Ήφαιστος ταχύς εις μοιχών εύρεσιν και Θεός κατηθαλωμένος, ει και κλυτοτέχνης και Θεοσίτης Ολύμπιος πάλιν δεσμώτης Άρης δια μοιχείαν μετά του Δείμου και του Φόβου και των Κυδοίμων και τραυματίας δια θρασύτητα πάλιν Αφροδίτη πόρνη γενομένη τε αισχρώς και γάμων αισχρών υπηρέτις πάλιν Αθήνα παρθένος τε εστι και τίκτει δράκοντα πάλιν Ηρακλής μαίνεται, μάλλον δε μαινόμενος πέπαυται πάλιν τα πάντα γίνεται δι' ασέλγειαν και ακαθαρσίαν ο Ζεύς ο των θεών μήστωρ και ύπατος και μόνος μεν πάντας συν πάσι τοις ούσιν ανέλκων θεούς, αυτός δε υπό πάντων ου καθελκόμενος πάλιν του Διός τάφος εν τη Κρήτη δείκνυται. Αν ιδω σου τον Κερδώνον και τον Λόγιον και τον Έναγώνιον, συγκρύπτω τους οφθαλμούς και παρατρέχω σου τον Θεόν αιδοί του θεάματος συ δε μοι προσκύνει το σύντονον του λόγου και το σακέλλιον. Εν σου μόνον αιδέσιμον, αι παραιγυπτίους δι' ανδρογύνων τιμαί του Νείλου, αι τε Ίσιδες και οι Μενδήσιοι θεοί και οι Άπιδες τ' άλλα τε όσα πλάττεις ή γράφεις, θηρία σύνθετα και αλλόκοτα. Γελώ σου τον Πάνα και τον Πρίαπον και τον Ερμαφρόδιτον και τους υπό μανίας περικεκομμένους ή διεσπασμένους θεούς... » (MPG. 35,705).

19. Αυτοί «ου γαρ φόβω και κολάσει ουδέ απειλή και τιμωρία, αλλ αγάπη θεία και φίλτρω ζέοντι τω περι Θεόν εγένοντο τοιούτοι,

οίοι δη και εγένοντο. Ου γαρ εδεήθησαν προσταγμάτων, ουδέ εντολών και νόμων, ώστε αρετήν ελέσθαι και φεύγειν κακίαν, αλλ' ὡσπερ ευγενεῖς παῖδες και ελεύθεροι, την οικείαν επιγνόντες αξίαν, χωρίς φόβου τινός και κολάσεως ηυτομόλησαν προς την αρετήν οι δε λοιποὶ πάντες Ιουδαῖοι, επειδή προς κακίαν απέκλιναν, του κατά τον Νόμον εδεήθησαν χαλινού»! (MPG 51,286).

20. Πραγματικά, ὡπως λέγει ο ἐπίσκοπος π. Αθανάσιος Γιέβτιτς «η Παναγία, κατά τον ἅγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό και την Ορθόδοξη πίστη, εἶναι η κορυφή και το τέλος ὅλης της Παλαιάς Διαθήκης και εις αυτήν αναφέρονται ὅλαι αι προεικονίσεις και προτυπώσεις και προφητεῖαι της Παλαιάς Διαθήκης (Β' 9-10). Εἶναι η αποκορύφωσις και ο καρπός ὅλης της παλαιοδιαθηκῆς "παιδαγωγικῆς" προετοιμασίας της ανθρωπότητος δια την υποδοχὴν του σαρκωθέντος Θεοῦ Σωτήρος και δια τούτο εἶναι αδύνατον να γίνῃ ο χωρισμός της ἀπὸ το ἀνθρώπινον γένος του Αδάμ. Δια τούτο την ονομάζει ο ἱερός πατήρ "θυγατέρα του Αδάμ" (Γ' 2 Α' 6), ενώ τον Δαυίδ ονομάζει "προπάτορα και θεοπάτορα" (Γ' 2) ἀπὸ την ρίζα του οποιου "κατ' ἐπαγγελίαν" (Β' 7 Εκδ. IV, 14) ἐγεννήθη η Παναγία συνενούσα εν εαυτὴ την ιερατικὴν και βασιλικὴν ρίζαν (Α', 6)» (Χριστός Αρχὴ και Τέλος, σελ. 244. - Οι σημειούμενες στην ἀνωτέρω περικοπὴ παραπομπές Β', Γ' ἀναφέρονται σε θεομητορικὲς ομιλίες του ἁγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού. Βλέπε Η Θεοτόκος (ἐκδοσις ἰδρύματος «Ὁσιος Ιωάννης ο Ρώσσος»).

21. Υπήρχε και βιβλίον ἀπωλεσθέν που περιείχε αὐτοὺς τους πολέμους καλούμενο «βιβλίον των πολέμων του Γιαχβέ» βλέπε Αριθμοί 21,14.

22. Βλέπε Β. Βέλλα, Θρησκευτικαὶ Προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, τόμος Α' Αθήναι 1968³, σελ. 69. 70. 79.

23. Και ημεῖς για τον ἴδιο λόγο κατά τους ἐθνικούς μας ἀγώνες για την ἐλευθερία μας ονομάσαμε την Παναγία μας «Υπέρμαχο Στρατηγό».

24. Ενθυμούμαι ὅτι κατά μίαν ἐπίσκεψή μου στον μακαριστό διδάσκαλο Βασίλειο Βέλλα στην οικία του, του τηλεφώνησε ο γνωστός ευάγγελος Παπανούτσος και τον ἐρώτησε τι σημαίνει η φράση της Παλαιάς Διαθήκης «τον ουρούντα προς τοίχον» (Α' Βασ. 25,22. Α' Βα-

σιλέων 9,8). Και ο επιστήμων ερμηνευτής απάντησε αμέσως: «Η φράση είναι περίφρασις και δηλοί τον άρρενα, διότι μόνον ο άρρην δύναται να ουρή επί τον τοίχον»!

25. Ο μακαριστός πατήρ Ιωάννης Ρωμανίδης γράφει τα εξής σπουδαία: «... Το θεμέλιον τον ησυχασμόν είναι η θέωσις, ήτις νικά την φύσιν και ποιεί κατά χάριν Θεούς τους ανθρώπους. Αυτή είναι η πηγή της ανωτάτης δυνατής εν τω κόσμω τούτω κατανοήσεως της θεολογίας, η οποία υπερβαίνει την φύσιν τον λόγου και τον νοός τον ανθρώπου και μηδεμίαν σχέσιν έχει προς εθνικόν τινα σωβινισμόν. Το ότι την πλειοψηφίαν των θεωθέντων κατά την ιστορικήν πορείαν της Εκκλησίας αποτελούν ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες και άγιοι της Εκκλησίας, δεν σημαίνει ότι δεν δύναται και οι άλλων γλωσσών και εθνοτήτων πιστοί να γίνουν εξ ίσου θεοφόροι, αλλ' όμως ούτε σημαίνει ότι δύναται να γίνουν ανώτεροι θεολογικώς και πνευματικώς. Ασφαλώς υπάρχουν ανώτερα η διάφορα στάδια θεώσεως, ως η έλλαμψις, η θέα και η διαρκής θέα, αλλά ταύτα ουδεμίαν σχέσιν έχουν προς εθνικήν τινα ιδιοσυγκρασίαν. Οι Απόστολοι εις το όρος Θαβώρ και κατά την Πεντηκοστήν έλαβον την θέωσιν εις τον ανώτερον δυνατόν εν τη ζωή ταύτη βαθμόν και ο Μωυσής εθεώρει την δόξαν του Χριστού επί το Σινά τεσσαράκοντα ημέρας και νύκτας. Ούτοι ούτε Έλληνες, ούτε Λατίνοι, αλλά ούτε και Σλαύοι ήσαν» (Ρωμαίοι ή Ρωμηοί Πατέρες της Εκκλησίας, τόμος πρώτος, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 83). Λέγομε, λοιπόν, κατά πρώτον, ότι είναι μεγάλο θεολογικό λάθος το να απορρίπτουμε την Παλαιά Διαθήκη επειδή διαβάζουμε σ' αυτήν αποκάλυψη Θεού προς τον Ισραηλιτικό λαό και όχι στον δικό μας Ελληνικό λαό.

26. Μία λεπτή παρατήρηση: Ο Κύριός μας Ιησούς Χριστός έλαβε τον Νόμο της Παλαιάς Διαθήκης και τον συμπλήρωσε στην Επί του Όρους ομιλία του, λέγοντας: «Ηκούσατε ότι ερρέθη τοις αρχαίοις... », «Εγώ δε λέγω υμίν... ». Και έγινε αυτό επειδή «ταιριάζει» η Παλαιά Διαθήκη με την Καινή, αφού έχουν τον ίδιο νομοθέτη. Θα μπορούσε ο Χριστός να πάρει τα βιβλία των Ελλήνων φιλοσόφων και να κάνει το ίδιο συμπληρώνοντάς τα; Όχι, ασφαλώς για το αταίριαστο! Η παρατήρηση αυτή είναι του ιερού Χρυσοστόμου: «Και ο Χριστός δε, ει πο-

νηρά τις ην και αλλοτρία (η Παλαιά Διαθήκη, όπως έλεγαν οι κατηγοροί της) ουκ αν αυτήν επλήρωσεν ελθών άπασαν... Ώστε δείξει συγγενή ταύτην ούσαν τη Καινή τίνος ένεκεν ουχί και των Ελλήνων επλήρου νόμιμά τε και έθη;» (Εις το κατά Ματθαίον, Ομιλία ιστ δ΄. MPG 57,244). Περί του ανεπαρκούς της ελληνικής φιλοσοφίας και περί του ότι δεν δύναται καν να συγκριθεί προς το ύψος της Χριστιανικής θεολογίας, βλέπε Πατερικές περικοπές εις αρχιμ. Επιφανείου Θεοδωροπούλου, Άρθρα, μελέται - επιστολαί, τόμ. Α', σελ. 11-83.

27. Το δυνατό αυτό επιχείρημα περί της εκ θείας αποκάλυψως διδασκαλίας του ποιμένου προφήτου Αμώς είναι του Διδασκάλου Βασιλείου Βέλλα. Παραθέτω την σχετική του περικοπή ως ωραία αυτός την εκφράζει: «Αλλ΄ η έκπληξις μας αποβαίνει έτι μεγαλυτέρα ευθύς ως επιχειρήσωμεν να κατατάξωμεν τον Αμώς εις το ιστορικόν πλαίσιον της εποχής του. Πανταχού της τότε Ανατολής θα εύρωμεν θρησκείας ου μόνον υπό ειδεχθεστάτας πολυθεϊστικάς μορφάς αλλά και εστερημένας πάσης δυνάμεως, συναπολεσθείσας δε μετά των λαών, μεθ΄ ων ήσαν συνδεδεμένοι. Το πνευματικόν αφ΄ ετέρου περιβάλλον της τότε εποχής ήτο ανίκανον να εκκολάψη υψηλάς πνευματικής ιδέας. Είναι βεβαίως αληθές ότι ο Αμώς πολλά ήντλησε εκ της Μωσαϊκής και προφητικής παραδόσεως, αλλ΄ εξ αυτής δεν εξηγούνται πάντα, διότι πολλά σπουδαία νέα σημεία αναφαινονται. Η διδασκαλία του Αμώς διαπερά τα πνευματικά όρια της εποχής εκείνης, προτρέχουσα εν τη ιστορία αιώνας ολοκλήρους. Αλλ΄ εάν εκ της εποχής εκείνης δεν δυνάμεθα να εξηγήσωμεν την διδασκαλίαν του Αμώς, πολύ ολιγώτερον δυνάμεθα να κατανοήσωμεν αυτήν εξ αυτού τούτου του Αμώς. Το ύψος, την δύναμιν και την καθαρότητα αυτής δεν δύνανται να βαστάσουν οι ώμοι ενός απλού ποιμένου της απομεμακρυσμένης Θεοκά, ούτε να διατυπώσουν ποιμενικά χείλη. Δυνάμεθα επί της επιστημονικής μας τραπέζης όσον θέλομεν αυστηρότερον να εφαρμόζωμεν τας ιστορικές μεθόδους, μέχρι των ελαχιστοτέρων ν΄ αναλύωμεν την εποχήν εκείνην και να προσπαθώμεν να εννοήσωμεν την διδασκαλίαν του προφήτου εκ της αντιθέσεως του πολιτισμού του χωρίου, εις ον ανετράφη ο Αμώς, προς τον πολιτισμόν

των πόλεων, ον βραδύτερον είδεν ο προφήτης. Δεν θα δυνηθώμεν όμως τα πάντα ούτω να κατανοήσωμεν αλλά θα στραφώμεν αναγκαίως προς την φωνήν εκείνην του προφήτου "τάδε λέγει ο Γιαχβέ", ήτις και παρέχει την λύσιν του προβλήματος» (Θρησκευτικά Προσωπικότητες της Π. Δ.³, σελ. 169. 170).

28. Για την περί «προόδου της αμαρτίας» αντίληψη της Παλαιάς Διαθήκης, που αποτελεί ένα ισχυρό κεφάλαιο στην θεολογία της, σχετιζόμενο με την περί ιστορίας διδασκαλία της, εγράψαμε στον μέλλοντα να κυκλοφορήσει υπό της Μητροπόλεως Φλωρίνης, προνοία του Μητροπολίτου αυτής κ. Θεόκλητου, τιμητικό τόμο προς τον Γέροντα πρώην Μητροπολίτη Φλωρίνης π. Αυγουστίνον, στην μελέτη μας «Οι Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης και η διδασκαλία τους».

29. Εις το κατά Ματθαίον ομιλία λθ', εις Άπαντα Αγίων Πατέρων, τόμ. 66, σελ. 267.

Πηγές:

α. http://www.imgortmeg.gr/books/palaia_diathiki.pdf.

&

β. <http://www.oodegr.com/>